

MIASTO
(POST)SOCJALISTYCZNE
PRZESTRZEŃ WŁADZY

MIASTO
(POST)SOCJALISTYCZNE
PRZESTRZEŃ WŁADZY

TOM I

red. Kinga Nędza-Sikoniowska
Marika Pirveli

© 2015 Copyright by Zakład Wydawniczy »NOMOS«

Wszelkie prawa zastrzeżone. Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowana, ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Recenzje: prof. zw. dr hab. Marek S. Szczepański
prof. dr hab. Katarzyna Duda

Dwutomową monografię sfinansowali:

Towarzystwo Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego
Fundacja Studentów i Absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego „Bratniak”
Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Szczecińskiego

TOWARZYSTWO DOKTORANTÓW
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

FUNDACJA STUDENTÓW I ABSOLWENTÓW
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
BRATNIAK

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
WYDZIAŁ NAUK O ZIEMI

Redakcja wydawnicza i korekta: Jadwiga Nagły

Redakcja techniczna: Jacek Pawłowicz

Projekt okładki: Kirill Blokhin

Tłumaczenia: Patrycja Drąg, Anna Pająk, Jolanta Piaseczna, Patrycja Sikora

ISBN 978-83-7688-190-4

KRAKÓW 2015

Zakład Wydawniczy »NOMOS«

31-208 Kraków, ul. Kluczborska 25/3u; tel./fax: 12 626 19 21
e-mail: biuro@nomos.pl; www.nomos.pl

Spis treści
tom I

Słowo wstępne do pierwszego tomu 9

MIASTO A SPOŁECZEŃSTWO

- Kinga Nęcza-Sikoniowska**, Relacje między władzą a koncepcjami funkcjonowania socjalistycznego miasta 17
- Monika Widzicka**, „W Nowej Hucie dobrze jest każdemu, kto z przyszłością żyje za pan brat”. Urbanizacja jako manifest socjalistycznej antropologii 27
- Siergiej Prolejew**, Urbanistyka socjetarna 38

CZAS CHAOSU

- Mychajło Czerenkow**, Miasto postsocjalistyczne w perspektywie apokaliptycznej: tezy teologiczno-filozoficzne 57
- Maciej Stasiowski**, Struktury poza obłężeniem. Praktyki społeczne w przestrzeniach wojennych na przykładzie *Spojrzenia Odyseusza* Theo Angelopoulosa i *Alei snajperów* Michaela Winterbottoma. 66
- Anna Winkler**, Miasto sytuacjonistyczne, czyli jak się uwolnić od zracjonalizowanego dyskursu władzy 78
- Daria Gosek**, Strategia podpalacza. Brunona Jasińskiego wizja miasta 92

MIASTO W LITERATURZE

Krzysztof M. Maj , Monopolis. Model postsocjalistycznej socjoinwolucji w dystopii <i>Limes inferior</i> Janusza A. Zajdla	107
Hanna Sieja-Skrzypulec , Historia przeszłości. Kilka uwag o <i>Hucie</i> Grzegorza Kopaczewskiego	122
Lesia Pawłenko , Różnorodność obrazów miejskich w twórczości Wiktora Korduna	131
Dobrosława Korczyńska-Partyka , Między miastem gwiazdą a miastem meandrem w <i>Snach i kamieniach</i> Magdaleny Tulli	141
Paulina Zięba , Miasto, władza i literatura. Teoria miasta socjalistycznego a ukraińska literatura urbanistyczna w latach 20. XX wieku	151
Wiktor Iszczenko , Despotia versus Demokracja: Kijów w literackim urbanizmie przełomu XX/XXI w.	165

CZWARTA WŁADZA

Paweł Knap , Plac Czterech Bram, czyli socrealizm po szczecińsku (wizerunek prasowy)	181
Olesya Shvets , Obraz radzieckiego miasta na łamach polskiej prasy okresu międzywojennego (na podstawie czasopism „Architektura i Budownictwo” oraz „Wiadomości Literackie”)	191
Ewa Knap , Obraz prowincjonalnego socjalistycznego miasta na łamach tygodnika „Po prostu” w latach 1955-1957	201

PAMIĘĆ

Monika Wójcik-Żołądek , (Po)radziecki krajobraz pamięci na przykładzie Kaliningradu	217
Yulia Oreshina , Kluż-Napoka i Lwów. Miasta z podobną pamięcią?	230
Jakub Józefiak , Odbudowa poznańskiego Starego Miasta jako przykład przekształcenia przestrzeni miejskiej w celu legitymizacji nowej władzy	242
Michał Urban , Lwów czy Bandersztat? Lwów jako przykład nieudanej sowietyzacji miasta	250
O Autorach	271

Spis treści tomu II

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego

Słowo wstępne do drugiego tomu 9

NARZĘDZIA WŁADZY

- Krzysztof Mordyński**, Kreśląc przestrzeń władzy. Rola placu Konstytucji jako elementu urbanistycznej koncepcji projektu Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszaniowej z 1950 roku 15
- Anna Łobodzińska, Łukasz Kowalski**, Walka o rząd dusz? Sport w przestrzeni miasta socjalistycznego (na przykładzie Krakowa, Łodzi i Wrocławia) 31
- Alicja Gzowska**, Nowe szaty króla. Przebudowa centrum Katowic a „socjalizm z ludzką twarzą” 47

OBLICZA MIAST

- Paweł Kowalów**, Jak trzeci stał się pierwszym – ewolucja socjalistycznego Kijowa 61
- Kinga Nęcza-Sikoniowska**, Mińsk – „wzorcowe miasto socjalistyczne” 93
- Agnieszka Słomian**, Znaczenie i rozwój Alma-Aty w XX wieku 119
- Anna Dominik**, Bukareszt – od „Paryża Wschodu” do „socjalistycznego potwora Nicolae Ceaușescu” 128
- Marta Mazurek**, Kulturowa i socjologiczna koncepcja chińskiego miasta socjalistycznego na przykładzie Pekinu 140

NOWA HUTA

Katarzyna Hładec , Idea osiedla społecznego – konstrukt Nowa Huta	155
Paulina Hyla , Koncepcja ratusza w Nowej Hucie (1951–1956) wobec wizji miasta socjalistycznego	166
Jakub Janik , Nowa Huta i Tychy – dwa pierwsze miasta socjalistyczne. Podobieństwa i różnice w kwestii architektury i urbanistyki	177

SPADEK

Dawid Krysiński , Postnowoczesna przestrzeń przepływów w postsocjalistycznym mieście? O trwałości i dominacji zakorzenionych w socjalizmie wzorów mobilności przestrzennej	191
Tetiana Hłuszko , Konformizm ekonomiczny i ukraińskie miasto w warunkach „końca historii”	204
Olga Nesterczuk , Postsocjalistyczna metropolia – „terytorium problemów i możliwości” samorealizacji młodzieży: aspekt polityczno-psychologiczny	212
Marika Pirveli , Miasto posocjalistyczne jako przestrzeń władzy ...	223
O Autorach	249

Słowo wstępne do pierwszego tomu

Humanistyczna refleksja II połowy XX wieku nie pozostawiła nam złudzeń co do rozmycia władzy, jej ukrycia. W przypadku radzieckim sprawa wydaje się bardziej jednoznaczna. Państwo totalitarne, dążące do kontroli wszelkich sfer działalności, ustami swych decydentów głosiło wprost: artysta jest inżynierem ludzkich dusz. Ta oczywistość sprawia jednak, że analiza tego zjawiska sprowadza się często do zarysów powierzchownych a jej sedno niejednokrotnie nam umyka. Ile władzy rzeczywistość posiadała socjalistyczna władza? Jakich narzędzi używała w miejskiej przestrzeni, by realizować swoje cele? Co po sobie zostawiła? Kto rządzi naszymi miastami dzisiaj? W jakich sytuacjach władza wymyka się władzy i czym to skutkuje? By odpowiedzieć na postawione pytania, autorzy dwutomowej monografii *Miasto (post)socjalistyczne. Przestrzeń władzy* proponują spojrzeć na miasto przez pryzmat wielu dziedzin akademickich i przeanalizować szerokie spektrum naszych miast.

Podjęcie takie może budzić sprzeciw. Tak obszerne zagadnienie, jakim jest władza w mieście (post)socjalistycznym, dla pełnego omówienia wymagałoby wielotomowego studium. Każdy z zaproponowanych tematów – czy to literacki obraz miasta, problemy polityki historycznej, czy też oblicza poszczególnych miast – jest sam w sobie tematem na odrębną książkę. A jednak mamy nadzieję, że Czytelnik, odbywając zaproponowany przez nas spacer po mieście (post)socjalistycznym, natrafi nie tylko na ciekawe kadry, nieznanne miejsca czy nowe spojrzenia – ale i odczyta sens obrania właśnie takiej, a nie innej trasy.

Jeszcze w latach 60. Henri Lefebvre pisał:

Na tyle, na ile możemy go w ogóle zdefiniować, nasz przedmiot – to, co miejskie – nie będzie nigdy obecny w całości ani w pełni aktualny przed naszym

dokonywanym dziś namysłem. Bardziej niż jakikolwiek inny przedmiot posiada on charakter wysoce złożonej totalności, tak aktualnej, jak i potencjalnej, która jest nastawiona na badanie, która odsłania się po kawałku i która ulegnie wyczerpaniu po bardzo długim czasie albo wręcz nigdy. Traktowanie tego przedmiotu jako rzeczywistego, danego w swojej prawdzie, jest ideologią, formą mitologizacji. Poznanie musi uwzględniać znaczną liczbę metod, by w ogóle uchwycić ten przedmiot, nie koncentrując się wyłącznie na jednym działaniu. Analityczne podziały muszą w związku z tym ściśle podążać za wewnętrznymi artykulacjami tej rzeczy, która wcale nie jest rzeczą, po nich zaś winny następować nigdy w pełni zakończone rekonstrukcje. Opisy, analizy, próby syntezy nie powinny nigdy uchodzić ani za wyczerpujące, ani za zakończone¹.

Pierwszy tom niniejszej monografii prezentuje humanistyczne spojrzenie na miasto – dopełnia go drugi tom, proponując ujęcie nauk społecznych. Konfiguracja tematów zaproponowana w obu tomach jest w pewnym sensie przygodna. Wyniknęła ona z tak różnych punktów widzenia, jak różnorodne mogą być doświadczenia miejskie kilkudziesięciu autorów z trzech krajów. Ta różnorodność i nieprzewidywalność jest jednak – mamy nadzieję, że Czytelnik to doceni – uzasadniona w przypadku badania tak złożonego i nieprzewidywalnego zjawiska, jakim jest społeczna miejska przestrzeń.

Książkę otwiera rozdział poświęcony problemom relacji między przestrzenią miejską a społeczeństwem. Artykuł Kingi Nędzia-Sikoniowskiej prezentuje w zarysie zmiany w socjalistycznej architekturze, tej „najbardziej politycznej ze sztuk”, i jej relacje z władzą pragnącą kreować zachowania jednostek i grup. Monika Widzicka ukazuje obraz miasta w kulturze propagandowej. Z tekstu autorki wyłania się przestrzeń antropologicznego eksperymentu – próba stworzenia „nowego człowieka”. Tekst *Urbanietyka socjetarna* jest swoistym manifestem Siergieja Prolejewa, dyrektora Ukraińskiej Fundacji Filozoficznej, wzywającym do podjęcia trudu zrozumienia i opisanego charakteru socjalistycznych miast.

---

¹ H. Lefebvre, *Prawo do miasta*, przeł. E. Majewska, „Praktyka Teoretyczna” nr 5/2012, s. 190, on-line: http://www.praktykateoretyczna.pl/PT_nr5_2012_Logika_sensu/14.Lefebvre.pdf [dostęp 25.03.2014].

Część autorów pierwszego tomu niniejszej monografii skupiła się nie tyle na analizie struktury (post)socjalistycznego miasta, co na procesach gwałtownych zmian, jakie prowadziły do jego powstania czy upadku, na obecnym w mieście potencjale przemocy (rozdział *Czas chaosu*). Mychajło Czerenkow w swym tekście-eseju pisze o teologicznej interpretacji apokalipsy miasta. Maciej Stasiowski analizuje miejską przestrzeń funkcjonującą w warunkach konfliktów zbrojnych, a obiektem analizy są dla niego dzieła filmowe Theo Angelopoulosa i Michaela Winterbottoma. Anna Winkler ukazuje sytuacjonistyczny sprzeciw wobec porządku narzuconego przez władzę, który skutkuje utopijną wizją wolności balansującej na granicy chaosu. Rozdział zamyka analiza ogarniętego rewolucją Paryża z twórczości Brunona Jasieńskiego (artykuł Darii Gosek).

Tekst ten stanowi punkt wyjścia dla następnego rozdziału prezentującego literackie obrazy miasta. Refleksji zostały poddane miejskie obrazy w twórczości Janusza Zajdla (Krzysztof Maj), Grzegorza Kopaczewskiego (Hanna Sieja-Skrzypulec), Wiktora Korduna (Łesia Pawlenko), Magdaleny Tulli (Dobrosława Korczyńska-Partyka). Dwa referaty poświęcone zostały zjawisku ukraińskiego urbanizmu: w literaturze lat dwudziestych XX w. (Paulina Zięba) oraz współczesnej (Wiktor Iszczenko).

Obraz miasta w prasie (rozdział *Czwarta władza*) będącej świadkiem swych czasów, ale i kreatorem postaw, analizują: Paweł Knap (szczecińska prasa o socrealistycznej przebudowie miasta), Olesia Shvets (miasto radzieckie na łamach polskiej prasy międzywojnia) oraz Ewa Knap (temat prowincji na łamach tygodnika „Po prostu”). Z prasy wyłania się obraz różnorodny: dziennikarze lawirują między oczekiwaniami społeczeństwa, wymogami stawianymi przez władze a prawdą.

Pierwszy tom publikacji zamyka rozdział ukazujący miasto jako przestrzeń pamięci i obszar kreowania polityki historycznej. Dotyczą tego teksty Moniki Wójcik-Żołądek (symptomatyczny przykład Kaliningradu), Julii Oreshiny (porównanie Kluź-Napoki i Lwowa), Jakuba Józefiaka (refleksja o relacjach odbudowy poznańskiej starówki i legitymizacji władzy socjalistycznej) i Michała Urbana (tekst poświęcony nieudanej sowietyzacji Lwowa).

Przestrzeń miasta jest zaskakująca, gdyż tworzą i zamieszkują ją ludzie, co daje nam synchroniczny, jakże zróżnicowany jej odbiór. To samo

miasto jest zupełnie inną rzeczywistością w szkicach urbanisty, dokumentach urzędnika, wierszu poety, nagłówkach gazet, listach mieszkańców, w plotkach czy na fotografiach. Każdy z użytkowników miasta postrzega tak naprawdę inne miasto. Nic dziwnego, że miasto jako przedmiot zainteresowania naukowego w tak wielkim stopniu sięga do ujęć interdyscyplinarnych. Takie podejście proponują Czytelnikowi autorzy niniejszej publikacji – proponują spacer po różnych fragmentach miejskiej rzeczywistości. I choć tematem przewodnim jest władza, to przecież cały czas wyłaniała się również osoba wykonawcy zlecenia władzy – architekta oraz odbiorcy owych starań – mieszkańca. Wydaje się zasadne kontynuowanie podjętego tematu i spojrzenie na miasto oczami innych aktorów miejskiej przestrzeni: tegoż architekta czy mieszkańca, ale też turysty czy dewelopera.

Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja zachęci Czytelnika do lektury nie tylko liniowej. Każde z poruszanych zagadnień – wszak w rzeczy samej dotkniętych zaledwie – można rozwijać i dalej, na nowy sposób, w zależności od tego, przez pryzmat którego aktora przestrzeni miejskiej będziemy spoglądać. Tak na przykład, w literaturze znajdujemy nie tylko obrazy przestrzeni władzy – poruszała ona też problem architektonicznej twórczości oraz funkcjonowania mieszkańców. Podobnie z zagadnieniem pamięci: autorzy niniejszej publikacji spoglądają na ten problem nieco z lotu ptaka, opisując woluntarystyczne działania władzy mającej ową przestrzeń manipulować. Ale pamięć w mieście oglądanym oczami mieszkańca przybrałaby zupełnie inną formę: indywidualną, wyrwykową i niepełną (tak różną od konsekwentnej, całościowej wizji władzy), osobistą, zaskakującą (nieraz diametralnie sprzeczną z wizją oficjalną). Spoglądając na Nową Hutę oczami architekta, ujrzymy przede wszystkim dzieło artystyczne, umiejscowione w pewnym ciągu zmian estetyczno-formalnych, ale i dzieło będące osobistym marzeniem twórcy o innowacyjności i o przestrzeni przyszłości. Mówiąc o Nowej Hucie z punktu widzenia mieszkańców, możemy uzyskać nostalgiczny obrazek młodości naszych dziadków tworzących miejskie praktyki i naznaczających przestrzeń swoją osobowością lub też zwrócić uwagę na zmianę pozycji mieszkańca w sytuacji, w której miasto postsocjalistyczne staje w obliczu swojej „mody na PRL”, będącej z jednej strony szansą na rewitalizację

– i rehabilitację – dzielnicy, z drugiej poważnym zagrożeniem gentryfikacją oraz turystyczną konsumpcją przestrzeni sprowadzającej mieszkańca jedynie do roli eksponatu w „skansenie komunizmu”.

Miasto – nawet to interesownie zaplanowane przez jeden ośrodek władzy w sposób arbitralny i odgórny – nie może nie zaskakiwać. Przygoda jest wpisana w jego naturę, i to od samego początku, od momentu wbicia w ziemię pierwszej łopaty. Władza musi na bieżąco korygować swoje plany, ponieważ przestrzeni społecznej, jaką jest miasto, nie da się przewidzieć, a już na pewno zaplanować jej. Miasto ze swej natury jest miejscem gry – gry w znaczeniu kulturowej zabawy, o jakiej pisał Hui-zinga. Gry czasami niebezpiecznej i bezwzględnej, a zawsze wymykającej się przewidywaniom urzędnika, władcy, planisty. Nie może być inaczej w zgromadzonym na jednej przestrzeni skupisku indywidualności. Już Arystoteles postrzegał miasto jako rzeczywistość społecznego zróżnicowania. Socjalistyczna władza zlekceważyła tę dystynktywną cechę miasta i być może również dlatego poniosła porażkę.

* * *

Monografia ta jest pokłosiem debaty naukowej zorganizowanej w Krakowie w 2011 roku przez Instytut Wschodnich Inicjatyw oraz partnerów (Koło Wschodnie UJ, Stowarzyszenie Wschodnia Perspektywa) we współpracy z dr Marią Pirveli z Uniwersytetu Szczecińskiego. W debatach uczestniczyło międzynarodowe, interdyscyplinarne grono młodych i starszych specjalistów z polskich i zagranicznych uczelni. Spotkanie odbyło się pod auspicjami Zakładu Antropologii Kultury Rosyjskiej UJ i Wydziału Nauk o Ziemi US oraz Ukraińskiej Fundacji Filozoficznej i pod honorowym patronatem konsula generalnego USA w Krakowie. Owocem wspólnego działania organizatorów z Krakowa i ze Szczecina jest wydanie pierwszego tomu niniejszej monografii w Krakowie (Wydawnictwo Naukowe NOMOS) i drugiego tomu – w Szczecinie (Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego).

Kinga Nędza-Sikoniowska

Marika Pirveli